

„Tárgyilagos románcok”

Florian Illies nevét a magyar olvasó 1913 – *Az évszázad nyara* című, 2014-ben (a Park Könyvkiadónál) megjelent, méltán sikeres könyve alapján ismerheti. Az oxfordi művészettörténeti végzettségű német újságíró, szerkesztő stb. imponáns tárgyi ismerettel mutatta be – ahogy egykori méltatója írta – a hosszú 19. század és a rövid 20. század ütközésének pillanatát.

A szerző *Szerelem a gyűlölet korában* című könyve, amely eredeti, német nyelvű kiadásban 2021-ben jelent meg, sok tekintetben hasonlít az 1913-hoz, ugyanakkor alapvetőek az eltérések. A legszembeötlőbb hasonlóság, hogy Illies itt is patchwork technikával „dolgozik”, rövid, olykor fél-, de maximum két nyomtatott oldalas, „saját lábom is megálló” írásokat illeszt egymáshoz. Itt is imponáló, elképesztően gazdag a szerző tárgyi ismerete, hasonlóan az előzőhöz, ez is remekül megírt (és fordított, mindkét mű fordítója *Fodor Zsuzsa*) munka, a hang itt is visszafogott, holott a leírt esetek jócskán kínálnának alkalmat pikírt megjegyzésekre, de a fanyarság most is jelen van. Ez a könyv is olvasható „hagyományosan”, folyamatosan, de úgy is „működik”, ha valaki csak taláломra nyitja fel, alkalmanként csak egy rövid szakaszt néz meg. Szembeötlő különbség, hogy itt nem egy év a keret, hanem tíz, 1929–1939 (amire indokolt megjegyezni, a címben jelzett gyűlölet szempontjából 1939

természetesen nem korszakhatár, hiszen a háború, a tömeggyilkosságok még ez után jönnek). Technikai eltérés a két mű között, hogy most nem hónapok szerint tagolja a szerző a „cselekményt”, hanem kiemeli, középpontba állítja az 1933-as évet, míg a többit *Előtte* és *Utána* című fejezetekben vezeti elő, miközben a történetek a három egységen belül kronologikus rendben jelennek meg. A két munka közötti igazi, érdemi különbség, hogy míg az 1913 egy viszonylag rövid időszak kulturális világáról ad rendkívül színes képet, addig az újabb könyv egyetlen témára fókuszál, elsősorban, de nem kizárólag a német kulturális szcena tíz évének magánéletét, annak is a legintimebb részét, nevezzük így, a szerelmi életét állítja középpontjába.

Nem számoltam össze, hány érdemi szereplőről esik szó, de akár a százat is elérheti a számuk. Vannak, akik az időben előre haladva újra meg újra megjelennek, végigkövethetjük tízéves szerelmi történetüket, mások csak néha bukkannak elő, megint másokról csak egyszer esik szó. (Mindezt sajnálatos, hogy nem készült a könyvhöz névmutató.)

A „játszó személyek” zöme tehát a németországi kulturális világ szereplője, ennyiben rendkívül gazdag és koherens a mezőny, bár lehet, hogy a téma szakértője találna indokolatlanul hiányzót. Melleslegesen, a „megjelentek” többsége

Magyarországon is ismert, ugyanakkor sokan vannak, akik a német kulturális kánon részei, de nálunk kevesen találkoztak nevükkel, műveikkel. Az nem világos, hogy a néhány nem német szereplő milyen alapon kapott helyet. Többségük, Sartre és Beauvoir, Picasso, Dalí és Gala vagy Scott Fitzgerald talán azt példázza, hogy nem a német milió következménye a – nevezzük így – nem szokványos szerelmi élet? Hogy Sztálin második felesége öngyilkosságával miért került két epizód erejéig a könyvbe, szintén nem derül ki, hiszen földrajzi és társadalmi értelemben is másik világot „képvisel”, mint a többiek, a hozzá hasonlítható státuszúak közül is egyedül a hollandiai emigrációban élő utolsó német császár szerepel. Ha Sztálin, akkor hiányzik Mussolini ebben az évtizedben is színes kapcsolata a nőekkel vagy éppen Hitler nem létező szerelmi élete.

Leni Riefenstahl, akiről e sorok írásakor mutattak be itthon egy dokumentumfilmet, többször visszatér a könyvben kalandos kapcsolataival, de ezek közül hiányzik a Balázs Bélá-s liezon, ami jól illeszkedne a többi történet mellé, és amit a *hvg360* elevenített fel egy írásban a dokumentumfilm apropóján. Őt, mármint Riefenstahl nem számítva (aki a náci rendszer elkötelezett híve lett, de formálisan nem párttag) a náciak közül egyedül Goebbels bukkan fel néhányszor Illies művében. Az egyik őt érintő írás beszámol Viktor (valójában ekkor már Haim) Arlosoroffnak, a palesztinai zsidóság informális külügyminiszterének 1933-as tel-avivi meggyilkolásáról. Illies egyértelműen a náciaknak tulajdonítja a merényletet,

mondván: Goebbels még a nyomait is el kívánta tüntetni annak, hogy felesége, Magda korábban (a könyv nem említi, de kamaszként) szerelmi kapcsolatban állt az akkor még Németországban élő Arlosoroff-fal. A propagandaminiszter – ahogy olvashatjuk – „majd beleőrült” abba, hogy Magda nemcsak szerette ezt a zsidót, de foglalkozott a gondolattal, hogy kivándorol vele Palesztinába. A korra jellemző képet kapunk, ha teljesebbé tesszük a történetet. Egyik oldalról: a máig nem tisztázott Arlosoroff-gyilkosságot a legelfogadottabb feltételezés szerint, és erről Illies nem tesz említést, radikális cionisták követték el, mivel ellenezték, hogy a mérsékelt cionista Arlosoroff félhivatalos kapcsolatba lépett a hitleri Németországgal – tárgyalt és végül megállapodott zsidók kiengedéséről. Másik oldalról: egykor a nyilvánosság és így Goebbels sem tudta, a könyv sem említi, hogy Magda Goebbels „zsidó érintettsége” az Arlosoroff-kapcsolatnál komolyabb volt. Ugyanis ő anyja házassága előtt született, egy zsidó származású férfival, Richard Friedländerrel meglévő kapcsolatból, így apja nem anyja első férje volt, akitől családnevét (Ritschel) kapta. Friedländer aztán anyja második férje lett, később Buchenwaldban pusztították el.

Bár Illies a szerelmet nevezi műve tárgyának, pontosabb lenne szerelmi életről vagy Flaubert nyomán „érzelmek iskolájáról” beszélni, hiszen sokféle, messze nem szerelminek nevezhető kapcsolat és érzelem vonul fel az olvasó előtt. Sok szó esik a partnerek sűrű cseréjéről, alkalmi összebújásokról,

köztük nem egy biszexuális partnerváltogatásról, nyíltan vállalt vagy némileg leplezett, a szereplők valamelyikének fájdalmas hármass, sőt többszereplős konstrukciókról, gyűlölködésbe forduló párkapcsolatokról, névházasságokról stb. Egy helyen Illies Erik Kästner versét idézve *Tárgyilagos románcok* koráról beszél, mondván: „Nem ez volt a nagy szerelmek aranykora.” És ha már Kästner: tipikus szereplője a könyvnek. Nálunk elsősorban ifjúsági művei alapján ismerik, a kultúrtörténet a polgári humanizmus képviselőjeként emlegeti, a német irodalom jelentős szerzői közül azon kevesek közé tartozott, akik 1933 után nem emigráltak, de műveit a nácik elégették, publikálási tilalom alatt állt. Illiesnél azonban nőfalóként jelenik meg, aki „sorra egymás után teszi boldogtalanná a nőket”, a harmincas évek elején egy tripper (gonorrhoea) kényszeríti rövid szünetre, leveleiben Drezdában élő anyjának, akinek Berlinből küldi rendszeresen mosni a szennyes ruháit, akkurátusan beszámol felbukkanó partnereiről.

A promiszkuitás sokféle esete mellett számos „szimpla” párkapcsolatról is szó esik, de vissza-visszatér a könyvben például Ludwig Wittgenstein is. Róla egyebek között azt olvashatjuk: azon törte a fejét, hogyan lehetne a tisztaság parancsolatának engedelmességek házásságban élni. „De ez egy olyan logikai probléma, amelyet még Wittgenstein sem tudott megoldani.”

Érdemes megemlíteni, van olyan „hőse” is a könyvnek, akinek fő életműve a szerelmi élete. Miként az 1913-ról szóló munkában, itt is jelen

van Alma Mahler, akiről máshol azt írták: „Akivel ő ágyba feküdt, akár törvényesen, akár szeszélyesen, az vagy világhírű volt, vagy világhírű lett.” Első férje, Gustav Mahler halála után az előző könyv időkeretében éppen Oskar Kokoschkával élt együtt. Három év után otthagyja a festőt, a Bauhaus-alapító Walter Gropius felesége lesz, de Illies mostani könyvének cselekménye idején már (éppen 1929-től) Franz Werfel, a zsidó származású osztrák író felesége. Werfelről (akit leginkább az örmény népiertásról épp ezekben az években írt könyve, az 1933-ban megjelent *Musza Dag negyven napja* alapján ismernek) és főleg műveiről Illiesnél kevesebb szó esik, mint feleségéről. Alma Mahler rövid idő után gyűlölni kezdte férjét, nem pusztán férfiként, hanem zsidóként is. Antiszemita lesz, egy ideig Hitler is imponál neki. Bár a házasság fennmarad, az évtizedbe még belefért, hogy az ekkoriban már 50 feletti Alma Mahler, mielőtt Werfellel Amerikába emigrál, elcsábítson egy ifjú katolikus papot, akivel a kapcsolata nem egy alkalomra szól.

Ismert vagy kevésbé ismert emberek szerelmi élete mindig népszerű téma. Az ilyen típusú feldolgozásokkal szemben közhelyszerűen felhozható: az elismert alkotókat műveik alapján illeti meg a tisztelet, nem a magánéletük miatt. Kétségtelen az is, amit erre reagálva szoktak válaszolni: a magánélet ismerete is fontos, a nem éppen hízelgő elemekről is jó tudni. Akik olvasták, ismerik a könyvben szereplők műveit, vagy közülük néhányat, akik tudnak valamit arról, hogy ki mivel érdemelte ki a jelenlétet, azokra áll az utóbbi

vélemény. Akik azonban csak Illies művében találkoznának a nevekkel, és az itt olvasottak, a szereplők egy részének finoman szólva is nem éppen rokonszenves magánemberi viselkedése alapján alkotnának ítéletet, nem biztos, hogy érdeklődni kezdnének a művek iránt. Persze feltételezhető, akik kézbe veszik ezt a munkát, azok valamennyire tájékozottak, nem itt találkoznak először a szereplők nevével.

A múlt minden korszakáról lehetne hasonló összeállítást felmutatni, legfeljebb a források, a levelezések, naplók, irodalmi alkotások a 20. században a korábbi időszakokhoz képest szokatlan bőségben állnak rendelkezésre. A kort igyekszik jellemezni Illies, amikor a személyes történetektől elemelkedő néhány megjegyzése egyikében ezt írja: „1929-ben már senki sem remél semmit a jövőtől. És senki nem akarja, hogy emlékeztessék a múlt-ra. Ezért van az, hogy mindenki gátlástalanul a jelennek él.” A magyarító tényezők azonban, az évtizedet uraló zűrzavar, az általános bizonytalanság, a közeledő vég életérzése könyvön kívüli ismeretek. És itt elérkeztünk Illies művének legkényesebb pontjára. A könyv, kis túlzással steril körülmények között mélyed el szereplői legintimebb magánéletében, alapjában véve tudottnak tekinti, hogy mi zajlott a háttérben. A külvilág akkor látszik pillanatokra, amikor a személyes sorsok ismertetése elkerülhetetlené teszi, amikor a szerző jelzi szereplői menekülését, emigrálását, a homoszexualitás, zsidó származás vagy a politikai ok miatti letartóztatását, egyesek lágerekben bekövetkezett halálát, mások öngyil-

kosságát. Az intellektuális, alkotói vagy más reagálás a köztörténetekre csak kivételesen bukkan fel, Illies a társadalmi környezeten túl az ilyesmit is ismertnek feltételezi, vagy történetei szempontjából mellékesnek tartja.

Szemben a szerző előző könyvével, amely ragyogó korrajz volt, ez a mű nem az. Ott az egyes írások puzzle-ként korekppé álltak össze, itt ez elmarad, a történetek nem a kort jellemzik, hanem egy adott korban játszódnak. Vagyis a szereplők sorsát persze befolyásolja a *gyűlölet kora*, de az *Előtte*, az *1933* és az *Utána* című fejezetek történeteinek jellegében, nem számítva természetesen néhány szereplő tragédiájának említését, nincs változás, a tárgyilagos románcok megszakítás nélkül sorjáznak, vagy ha éppen ez jellemzi az illetőt, pangának, legfeljebb az emigránsok számára a helyszín változik. A könyv végén is kérdéses marad, hogy Illies az ismertnek tekintett rettenetes kor képét kívánta árnyalni a felvonultatott történetek bemutatásával, vagy a szerelmi életek tárháza éppen azért volt érdekes számára, mert az szinte független a gyűlölet korától. Akár így, akár úgy, ismeretei imponálóak, a könyv érdekes, élvezetes olvasmány, jó, hogy magyarul is megjelent.